

יחסי ערב הסעודית ופקיסטן: רב הנסתר על הגלוי

יואל גוז'נסקי

בין ערב הסעודית לפקיסטן התפתחו יחסים מיוחדים, שבמרכזם עסקת החליפין הבאה: ערב הסעודית רואה בפקיסטן עורך אסטרטגי, נכס חשוב בריסון ההשפעה האיראנית ומענה לשאיפתה לבעלת ברית שאינה ערבית. זאת בעוד פקיסטן נהנית בתמורה מסיוע כלכלי נרחב, מהשפעה בזירת המפרץ ומתפקיד חשוב בשמירה על המקומות הקדושים לאסלאם. שתי המדינות השכילו להתגבר על כמה מהמחלוקות ביניהן כשהן מתמרנות בין לחצים שונים, מעמיקות את היחסים המיוחדים ומוודאות ששיתוף הפעולה האסטרטגי ביניהן – קונוונציונלי וגרעיני – יישאר סמוי מן העין.

מילות מפתח: ערב הסעודית, פקיסטן, ארצות הברית, סין, תפוצת גרעין, נפט, אסלאם

בפברואר 2019 קיים מוחמד בן סלמאן, יורש העצר הסעודי והשליט בפועל, את ביקורו הרשמי השלישי בפקיסטן (והראשון כיורש עצר), שהוגדר 'ביקור היסטורי'.¹ במרכז הביקור בן היומיים נחתמו בין המדינות מזכרי הבנות והסכמים בעיקר בתחום הפטרוכימי, בהיקף הגדול ביותר בתולדותיהן, ובן סלמאן התקבל בכבוד שמנהיגים זרים אינם זוכים לו בפקיסטן. בין השאר חברת עראמקו הסעודית צפויה להשקיע מעל 10 מיליארד דולר בבניית בית זיקוק באזור גוודר הנתון להשפעה סינית, וישנם מגעים להעברת השליטה במכרות זהב ונחושת בבלוצ'יסטן לידיה של ריאד.² בשונה מבעבר, הממלכה משקיעה כעת בפרויקטים ארוכי טווח בפקיסטן בציפייה לרווח כלכלי ולהשפעה פוליטית מתמשכת. הביקור היה חשוב לסעודים ולבן סלמאן בשל רצונם לזכות באהדה ולשקם את הדימוי הבינלאומי

ד"ר יואל גוז'נסקי הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי.

של הממלכה, שנפגע על רקע פרשת חשוק'גי והמלחמה בתימן, אך במידה רבה גם כחלק מהאסטרטגיה של "הפניית המבט מזרחה". מאמר זה מבקש לעמוד על בסיס הקשר המיוחד בין המדינות, קשר שידע מתחים בשנים האחרונות, במיוחד על רקע סירובה של פקיסטן להצטרף למלחמה שמובילה ערב הסעודית בתימן מ־2015. זאת ועוד, בכל האמור ליחסי המדינות בפן הביטחוני רב הנסתר על הגלוי – הן בהיבט הקונוונציונלי והן בהיבט הגרעיני. מאז עצמאותה הסתמכה פקיסטן על סיוע צבאי וכלכלי בעיקר מצידן של ארצות הברית, סין וערב הסעודית. בעוד היחסים עם וושינגטון נמצאים בשפל ויש רצון להימנע מתלות בבייג'ינג, ערב הסעודית נותרה משענת כלכלית איתנה לפקיסטן. בין ריאד לאסלאמאבאד נתגלעו כאמור מחלוקות בשנים האחרונות, בעיקר בכל האמור למעורבות הצבאית הסעודית בתימן (ממארס 2015), ובמידה פחותה גם בשל המשבר של תימן עם קטר (מיוני 2017). אולם, היחסים בין המדינות נותרו הדוקים והן משתפות פעולה גם בגופים רב־צדדיים, ובראשם הארגון לשיתוף פעולה מוסלמי (OIC).

דת ופוליטיקה

ערב הסעודית, אשר בשטחה נמצאים המקומות הקדושים לאסלאם, נהנית מהשפעה דתית לא מבוטלת בפקיסטן. הסעודים הצליחו לאורך השנים לקדם את השפעתם באמצעות גיוס חכמי דת סונים (עולמא) ותרומות נדיבות למסגדים ולמדרסות בפקיסטן, המקיימים קשרים תיאולוגיים וארגוניים עם מוסדות ווהאביים בערב הסעודית. באמצעות מימון ומתן חסות למטרות אסלאמיות ומיזמים כגון 'האוניברסיטאות האסלאמיות הבינלאומיות' מופצת התיאולוגיה הוואהבית ונשמרים האינטרסים והלגיטימציה הסעודית בפקיסטן.

באמצעות העצמת המתח העדתי ביקשה ריאד להסיג

לאחור את הישגי השיעים ולבלום את האיום הנשקף מאיראן, בראייתה. בפקיסטן מתגוררת האוכלוסייה השיעית הגדולה ביותר מחוץ לאיראן (20 אחוזים מהאוכלוסייה – מעל 40 מיליון נפש), ולאיראן יש השפעה בלתי מבוטלת עליה. בעשור האחרון נהרגו אלפי פקיסטנים בתקריות אלימות בין שיעים לסונים במדינה, ופקיסטן חוששת כי איראן עלולה להתסיס את השיעים בתחומה. עדות למידת

הממד הדתי חשוב עבור שתי המדינות, ופקיסטן רואה בחיוב את הגישה הייחודית שמעניקה לה ערב הסעודית למקומות הקדושים לאסלאם.

ההשפעה האיראנית על השיעים בפקיסטן ניתן לקבל מהצלחתה של איראן לגייס שיעים פקיסטנים לא מעטים לטובת קידום יעדיה בסוריה.

הממד הדתי חשוב עבור שתי המדינות, ופקיסטן רואה בחיוב את הגישה הייחודית שמעניקה לה ערב הסעודית למקומות הקדושים לאסלאם. בין השאר,

שוטרים פקיסטנים מאבטחים את המקומות הקדושים ואזרחים פקיסטנים זוכים להנחה ניכרת עבור אשרת הכניסה לערב הסעודית. הקשר בין המדינות נותר איתן לאורך השנים למרות התהפוכות הפוליטיות בפקיסטן, גם בזכות העובדה שערב הסעודית טיפחה קשרים עמוקים עם הממסד הצבאי והמודיעיני הפקיסטני, במקביל לממסד הפוליטי החלש יותר. היקף ההשפעה של הממלכה בפוליטיקה הפקיסטנית נחשף במברק דיפלומטי שהודלף על ידי ויקיליקס ב־2010, שבו מצוטטים דברי השגריר הסעודי בפקיסטן: "אנו, הסעודים, עברנו מהיותנו משקיפים למשתתפים של ממש בפוליטיקה הפקיסטנית".³

כלכלה

לצד הקשר המדיני והדתי, אינטרסים כלכליים רבי־עוצמה מחברים בין המדינות. ערב הסעודית היא ספקית הנפט המרכזית של פקיסטן ויעד ליצוא סחורות (בעיקר מוצרי מזון וטקסטיל) מפקיסטן. ערב הסעודית מעניקה מעת לעת סיוע כספי ישיר לפקיסטן ואספקה של נפט במחיר מופחת. יודגש כי היקף הסחר בין המדינות צנוע (כשלושה מיליארד דולר בשנה) ואינו מאוזן: מרביתו נפט ומוצריו שמייצאת ערב הסעודית לפקיסטן. המדינות מבקשות כעת להגדיל את היקף הסחר והן הסכימו על פתיחת מגעים לכינון הסכם סחר חופשי ביניהן. כמו כן, בערב הסעודית מספר העובדים הפקיסטנים הוא הגבוה ביותר (כשני מיליון איש השולחים הביתה כשישה מיליארד דולר בשנה). פקיסטן משחרת לפתחה של ערב הסעודית, שאינה מעלה תנאים מוניטריים־פיסקליים מחמירים כמו קרן המטבע העולמית בתמורה להלוואה (הסיוע מהמפרץ גם יקל על פקיסטן במשא ומתן עם קרן המטבע). קבלת סיוע כלכלי סעודי אטרקטיבית לפקיסטן, גם כדי להפחית את התלות המדינית המתלווה להשקעות הסיניות המסיביות בתחומה.

ערב הסעודית עמדה כאמור לצד פקיסטן לאורך השנים והעניקה לה סיוע, בין השאר לאחר רעידת האדמה שפקדה אותה ב־2005, ההצפות שאירעו ב־2010–2011 והמשבר הכלכלי שפקד את המדינה ב־2014. בצעד חסר תקדים ריאה אף יצאה נגד הממשל האמריקאי ב־2018 וניסתה לבלום (עם סין וטורקיה) מהלך להכללת פקיסטן ב"רשימה האפורה" של מדינות שאינן עומדות ביעדים שנקבעו על ידי ארגון FATF⁴ בשל קשרי הממשלה והצבא במדינה עם גורמי אסלאם קיצוני.⁵

ראש הממשלה הפקיסטני עמראן חאן ערך את הביקור הראשון שלו מחוץ לפקיסטן בערב הסעודית (ספטמבר 2018),⁶ והציע לצרף את ריאה כשותפה ב־China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) – מקטע אסטרטגי בעלות של 45 מיליארד דולר כחלק ממיזם החגורה והדרך הסיני. המהלך נתקל בהתנגדות סינית ולא ברור איזה תפקיד תמלא ערב הסעודית בפרויקט. ברקע לכך חשש אפשרי מצד בייג'ינג מאובדן הבלעדיות שיש לה בפרויקט, ומהתקרבותה של אסלאמאבאד

לציר האמריקאי-סעודי על חשבונה. על פי ההסכמים בין סין לפקיסטן, מדינות נוספות יכולות להצטרף לפרויקטים נלווים של CPEC, אולם קבלת החלטות ומימושן יותרו בידי בייג'ינג וראסלאמאבאד. ככלל, לפקיסטן חסרים מקורות מימון עצמאיים שיוכלו להעניק לה מעמד של שותפה עם סין. ההשקעה הסעודית היא לפיכך בלתי נמנעת, ועדיפה בעיניה של סין על משקיעים אחרים, בעיקר אמריקאים. ראש הממשלה חאן אף היה בין היחידים שהשתתפו בוועידה הכלכלית הסעודית ('דאבוס במדבר') שיזם יורש העצר הסעודי מוחמד בן סלמאן (אוקטובר 2018). ועידה זו שהתקיימה לאחר רצח העיתונאי הסעודי ג'מאל חשוקג'י הוחרמה על ידי רבים מהמנהיגים ומהחברות המערביות. בראיון שהעניק ערב הוועידה אמר חאן כי למרות הרצח, על פקיסטן לשמור על יחסים טובים עם ערב הסעודית: "אנו נואשים... אנו אומה של 210 מיליון איש בעיצומו של משבר החוב החמור בתולדותינו".⁷ בתמורה להשתתפותו בוועידה הכלכלית קיבל חאן שישה מיליארד דולר מהסעודים. אירוע זה הדגיש יותר מכול, לא את עומק הקשר בין המדינות, כי אם את מצבה הנואש של פקיסטן.

ביטחון

בשנות השישים של המאה הקודמת החלה פקיסטן לסייע בהקמת הצבא הסעודי. טייסים פקיסטנים אף הטיסו מטוסים סעודיים במהלך המלחמה בתימן ב-1969, וסייעו לשחרר את המסגד הגדול במכה מידי קיצונים אסלאמיים ב-1979. ככלל, שיתוף הפעולה בתחום הצבאי נושא יתרונות לשני הצדדים: לפקיסטן כוחות יבשה, אוויר וים בעלי ניסיון מבצעי, אך מקורות ההכנסה שאינם תמיד מספקים. לעומתה, ערב הסעודית היא בעלת משאבים כלכליים נכבדים, אך רמת כוח האדם שלה נמוכה וצבאה נותר קטן באופן יחסי לאוכלוסייתה, ובעל מיומנות מועטה. עם

השנים התהדקו היחסים הביטחוניים בין המדינות ונעשו קרובים עד כי ראש המודיעין הסעודי לשעבר תורכי אל-פייסל תיאר אותם כ"אחת ממערכות היחסים הקרובות ביותר הקיימות בין שתי מדינות בעולם".⁸ לצד הכשרה ואימון הכוחות הסעודיים, פקיסטן – בעלת הצבא המוסלמי הגדול ביותר והיחידה מבין המדינות המוסלמיות עם נשק גרעיני – הראתה לאורך השנים נכונות למעורבות צבאית ישירה בערב הסעודית, ובהיקפים גדולים. שני הצבאות מקיימים אימונים ותמרונים על בסיס

ראש המודיעין הסעודי לשעבר תורכי אל-פייסל על היחסים בין סעודיה לפקיסטן: "אחת ממערכות היחסים הקרובות ביותר הקיימות בין שתי מדינות בעולם".

קבוע, וכן שיתפו המדינות פעולה בתמיכה במוג'אהדין האפגנים בשנות הכיבוש הסובייטי. בין תחומי שיתוף הפעולה:

אימון והדרכה: בכוחות הביטחון הסעודיים, בדומה למדינות נוספות במפרץ, משרתים שכירי חרב פקיסטנים רבים בתפקידי לחימה שונים. פקיסטן אף מאמנת בשטחה חיילים סעודים. בעת דיון בפרלמנט ב־2018, מסר שר ההגנה הפקיסטני שכ־10 אלפים חיילים סעודים נמצאים בפקיסטן למטרות אימונים והדרכה, מבלי שפירט מעבר לכך.⁹ שני הצבאות אף לוקחים חלק באימונים משותפים על בסיס קבוע מאז 2004. כך למשל, כוחות פקיסטניים השתתפו בתרגיל הגדול ביותר שנערך אי פעם בממלכה (מארס 2016) עם כוחות מ־20 מדינות מוסלמיות.

כוח צבאי משותף: בדצמבר 2015 הצטרפה פקיסטן רשמית לארגון 'הברית האסלאמית למלחמה בטרור' (IMCTC) שיזם יורש העצר הסעודי מוחמד בן סלמאן, המונה כיום 41 מדינות ומפקדתו בריאד. ההערכה היא שההצטרפות הרשמית לכוח הייתה פיצוי מדיני בעקבות סירובה של פקיסטן להצטרף ללחימה בתימן בראשית 2015 (סירוב זה הפתיע את ריאד, שהספיקה לפרסם את דבר השתתפותה של אסלאמאבאד בלחימה). יתר על כן, גם במקרה זה – כדי לא לגרור ביקורת – הבהירה אסלאמאבאד שתפקידה בכוח לא יהיה אקטיבי אלא יתרכז בייעוץ צבאי־מודיעיני ובתמיכה לוגיסטית לחברות הקואליציה. על הכוח, שהיקפו וייעודו אינם ברורים, הופקד ב־2017 רמטכ"ל הצבא הפקיסטני לשעבר, רחיל שריף. רמז לייעוד הכוח ולאופיו ניתן ללמוד מהעובדה שאיראן ועיראק בעלות הרוב השיעי לא שותפו בו. עד כה לא ידוע על פעילות מבצעית כלשהי שבה השתתף הכוח או הופקד עליה.

כוחות צבא: כ־15 אלף חייליים פקיסטנים נשלחו לממלכה לבקשת המלך פהד לאחר פרוץ מלחמת איראן־עיראק, וכ־5,000 חיילים לאחר פלישת סדאם חוסיין לכווית. חלק מהכוחות הפקיסטניים הוצבו ב־טאבוק, סמוך לגבול עם ישראל, אולם מרביתם חנו במחוז המזרחי שבו נמצאים מרבית שדות הנפט ומרוכז בו המיעוט השיעי (20 אחוזים מהאוכלוסייה, כשני מיליון נפש). ב־2011 שלחה פקיסטן כ־1,000 שכירי חרב כדי לסייע בדיכוי המהומות בבחריין השכנה, מחשש שאלו יתפשטו לערב הסעודית. בפברואר 2018 שלחה פקיסטן מעל 1,000 חיילים לממלכה, שהצטרפו לכ־1,600 אנשי ביטחון פקיסטנים הנמצאים בה דרך קבע, ושתפקידם הרשמי הוא ייעוץ, הדרכה ואבטחת המקומות הקדושים (מכוח הסכם בין המדינות מ־1982).¹⁰ המדינות סירבו לתת פרטים לגבי מספר החיילים המדויק, אזורי הפריסה וייעודו הספציפי של הכוח הממומן על ידי הסעודים, אולם ייתכן שמקצת החיילים הפקיסטנים הוצבו לאורך הגבול בין ערב הסעודית לתימן. עיתוי שליחת הכוחות וכן הצהרת צבא פקיסטן ש"הכוח לא יוצב מחוץ לממלכה" מעלים את הסבירות שייעודו גם איומים פנימיים אפשריים ליציבות הסעודית, על רקע המחלוקות בתוך בית המלוכה הסעודי וריכוז הסמכויות בידי מוחמד בן סלמאן.

אמצעי לחימה: ייתכן שערב הסעודית רכשה טילי קרקע-קרקע המיוצרים בפקיסטן, דוגמת אחד הטיילים מסדרת 'שאהין' שפותחו בעזרת טכנולוגיה סינית, וכלי טיס בלתי מאוישים המיוצרים בפקיסטן. בינואר 2019 דווח בארצות הברית כי דרומית-מערבית לריאד התגלה מתקן לייצור טילי קרקע-קרקע ראשון מסוגו, שנבנה ככל הנראה בסיוע סיני ו/או פקיסטני. האתר, שייתכן כי עדיין אינו מבצעי, דומה לאתר שנמצא צפונית-מערבית לאסלאמאבאד ואשר נבנה על ידי סין. זרוע הטיילים האסטרטגית של ערב הסעודית (SRF) היא כוח עילית נפרד שבו, בניגוד לשאר הצבא הסעודי, לא מועסקים יועצים ומדריכים מערביים, אלא ככל הנראה פקיסטנים.¹¹ ערב הסעודית הביעה עניין ברכישת מטוס הקרב JF-17, המיוצר במשותף על ידי סין ופקיסטן. קיימת היתכנות נמוכה לכך שריאד, אשר חיל האוויר שלה מבוסס על מטוסי קרב אמריקאיים ואירופיים, תרכוש את המטוס. אולם פקיסטן, המוכנה להעברת טכנולוגיה וייצור משותף, מחפשת שווקים חדשים ליצוא המטוס גם כדי להפחית את עלויות ייצורו.

גרעין

ערב הסעודית העניקה על פי הערכות סיוע כספי לפקיסטן לשם פיתוח "פצצה אסלאמית". הקהילה הבינלאומית הטילה על פקיסטן סנקציות (1988) בעקבות הניסויים הגרעיניים שביצעה, אך לעזרתה הגיעה ערב הסעודית, שהחלה לספק לה 50 אלף חביות נפט ביום. התמיכה הכלכלית הסעודית בתוכנית הגרעין הפקיסטנית¹² הייתה בסיס להערכה שאם וכאשר ריאד תבקש להיעזר ביכולותיה הגרעיניות של פקיסטן, היא תיענה בחיוב.¹³ ביקורו של סולטאן, שר ההגנה הסעודי דאז, במתקן ההעשרה בפקיסטן ב-1999 גרר תרעומת מכיוון ממשל קלינטון, בשל חשש כי הוא הגיע על רקע ההבנות בתחום הגרעין בין ריאד לאסלאמאבאד. יודגש כי אין מידע מבוסס ממקור גלוי שמצביע על עסקת חליפין גרעינית כזאת בין הצדדים, אך יש דיווחים שמהם עולה כי האפשרות לפחות עלתה בשיחות בין הצדדים. כמו כן, "אבי תוכנית הגרעין הפקיסטנית" א.ק. חאן ביקר לא פעם בערב הסעודית, גם "לצרכים דתיים".

בתרחיש של פריצה איראנית לעבר נשק גרעיני, ההתחייבות הפקיסטנית לשמירה על ביטחון הממלכה יכולה לבוא לידי ביטוי בהעברה של ראשי קרב גרעיניים לידי הסעודים.

בתרחיש של פריצה איראנית לעבר נשק גרעיני, ההתחייבות הפקיסטנית לשמירה על ביטחון הממלכה יכולה לבוא לידי ביטוי בהעברה של ראשי קרב גרעיניים לידי הסעודים או בהצבה של נשק גרעיני (שישמר על ידי חיילים פקיסטנים) בממלכה – פעולות שאינן מפרות את האמנה למניעת תפוצה של נשק גרעיני (NPT), שהסעודים חתומים עליה. לפקיסטן, שאינה חתומה על ה-NPT, יש גם עבר

בעייתית בתחום הפצתה של טכנולוגיית גרעין, ולא ניתן לבטל אפשרות נוספת של עצימת עין, למשל לסיוע של מדענים פקיסטנים בהקמת תשתית העשרת אורניום בממלכה. אפשרות נוספת היא הענקת מטרייה גרעינית מוצהרת, כלומר מחויבות להגיב כלפי כוח זר שיציב איום קיומי על בית המלוכה והמקומות הקדושים, הגם שיש ספק אם ריאד תסתפק בכך. בכירים סעודים אנונימיים רמזו במספר הזדמנויות כי אם איראן תפרוץ לעבר נשק גרעיני, יש לממלכה "פתרון" בדמותה של פקיסטן. החששות מסיוע פקיסטני לממלכה בתחום הגרעין קיבלו משנה תוקף ב־2018, כאשר במענה לשאלה בנושא אמר בן סלמאן – בפעם הראשונה בפומבי ובמפורש – כי אם איראן תשיג יכולת גרעין צבאי הממלכה תשיג יכולת דומה, וללא דיחוי. איומים מסוג זה שירתו את הממלכה במטרה ללחוץ על ארצות הברית ועל הקהילה הבינלאומית כדי שאלו יאמצו קו תקיף יותר כנגד איראן. אולם, הם גם מגבירים את החשש באשר לכוונותיה של הממלכה בתחום.

ייתכן שריאד מעריכה כי בעת פריצה איראנית לעבר נשק גרעיני, פקיסטן תבוא לעזרתה באופן כזה או אחר. אולם ייתכן שההבנות בנושא (אם הן קיימות) מפורשות באופן שונה על ידי כל צד. נוסף על כך, בעת מימוש ה"עסקה" פקיסטן תצטרך להביא בחשבון גם את מארג האינטרסים האזוריים הכולל שלה, בכלל זה יחסיה עם איראן, ואת המחיר הבינלאומי שהיא תצטרך לשלם בשל סיוע זה לממלכה. אם יתגלה שפקיסטן אכן העבירה נשק או טכנולוגיית גרעין לערב הסעודית היא תספוג גינוי חריף מצד ארצות הברית והקהילה הבינלאומית, ויוטלו עליה סנקציות חמורות. מלבד הצורך להתמודד עם פגיעה כלכלית ופוליטית ניכרת, פקיסטן תהפוך באחת גם את איראן ליריבה מרה.

אם תהיה פריצה איראנית לעבר נשק גרעיני, יגבר הלחץ הסעודי על פקיסטן לספק לה ביטחונות מיידיים בתחום הגרעין. במקרה כזה נראית הצבת נשק גרעיני פקיסטני בתחומי ערב הסעודית סבירה יותר מאשר העברה של ראשי קרב גרעיניים מפקיסטן ישירות לידי הסעודים (הפעלה בידי סעודים במסגרת שרשרת פיקוד סעודית). שאלה פתוחה היא באיזו מידה ערב הסעודית תהיה מוכנה לשים את ביטחונה באופן בלעדי בידיה של פקיסטן, ואפשר להניח שארצות הברית תפעיל לחצים על פקיסטן ועל ערב הסעודית גם יחד, במאמץ למנוע את הידוק שיתוף הפעולה הגרעיני ביניהן.

המשולש אסלאמאבאד-ריאד-טהראן

ערב הסעודית רואה בפקיסטן – ובמיקומה הגיאוגרפי המאגף את איראן – נכס חשוב בריסון ההשפעה האיראנית, ומענה לשאיפה ההיסטורית שלה לבעלת ברית אסטרטגית שאינה ערבית. עם זאת פקיסטן מבקשת לשמור על איזון ביחסיה עם איראן ועם יריבתה האזורית ערב הסעודית.

כחלק מהרצון של פקיסטן לשמור על יחסים תקינים עם איראן קרא ראש הממשלה חאן לממשל טראמפ לבטל את הסנקציות שהוטלו על איראן ב־2018, ולמדינות ערב – לפתוח מחדש את השגרירויות שלהן בדמשק. איראן מעוניינת גם היא בשמירה על יחסים תקינים עם פקיסטן, ושר החוץ האיראני מוחמד זריף היה הבכיר הזר הראשון שביקר בפקיסטן לאחר מינויו של חאן לראשות הממשלה. פקיסטן אומנם הייתה בין המדינות היחידות ששגרירותה בדמשק נותרה פתוחה לכל אורך מלחמת האזרחים בסוריה, אולם דווח גם שפקיסטן שלחה יועצים צבאיים ואמצעי לחימה לטובת המורדים הסורים, באמצעות ערב הסעודית ובמימונה.

אסלאמאבאד מעוניינת בשמירה על יחסים תקינים עם איראן גם בשל אינטרסים כלכליים ומצוקתה בתחום האנרגיה. בין איראן לפקיסטן תלוי ועומד הסכם להנחת צינור גז שאמור היה להזרים לפקיסטן גז איראני, ופקיסטן אינה עומדת בו בשל הסנקציות האמריקאיות על איראן, וייתכן גם בשל לחץ מצד ריאד. הסעודים חוששים כי השלמת צינור הגז תיצור תלות פקיסטנית באיראן ותהווה מנוף לחץ איראני פוטנציאלי על פקיסטן. זאת ועוד, צבא פקיסטן נמצא במתח ועסוק במשימות לאורך הגבול הפקיסטני-הודי והפקיסטני-אפגני, ואינו מעוניין לפתוח חזית נוספת מול איראן. לפקיסטן ולאיראן יש עניין משותף גם בדיכוי התנועה הבדלנית הבלוצ'ית, הפועלת בשיתוף, וכן בשיתוף פעולה כלכלי באפגניסטן.

באותו אופן שבו פקיסטן מבקשת לשמור על איזון ביחסיה עם ערב הסעודית ואיראן, כך גם הסעודים מטפחים את יחסיהם עם פקיסטן במקביל ליחסיהם עם הודו, והוכחה לכך היא ביקור בן סלמאן בהודו מייד לאחר ביקורו בפקיסטן בפברואר 2019. ערב הסעודית אומנם תמכה בפקיסטן במלחמותיה נגד הודו ב־1965 וב־1971, והיא מגבה את העמדה הפקיסטנית בסכסוך עם הודו על חבל קשמיר, אולם היא משמרת יחסים טובים עם הודו ואף חתמה עימה על שורה של הסכמים לשיתוף פעולה, גם ביטחוני, ב־2014. באותו

אופן, למרות שפקיסטן סירבה ב־2015 לקחת חלק פעיל בלחימה בתימן, היא הביעה סולידריות עם ריאד וגינתה את התקפות הטילים של החות'ים על הממלכה. ככלל, פקיסטן תעשה כל שביכולתה כדי שלא תיאלץ לבחור בין טהראן לריאד. למשל, מייד לאחר ההודעה על שליחת הכוחות הפקיסטניים לממלכה ב־2018 הכריז שר ההגנה הפקיסטני שהכוחות לא מכוונים נגד איראן, וייעודם הוא אימון והדרכה של הכוחות הסעודיים.

באותו אופן שבו פקיסטן מבקשת לשמור על איזון ביחסיה עם ערב הסעודית ואיראן, כך גם הסעודים מטפחים את יחסיהם עם פקיסטן במקביל ליחסיהם עם הודו.

פקיסטן מבקשת להימנע מפגיעה ביחסיה עם איראן, שעמיה היא חולקת גבול של קרוב ל־1,000 קילומטרים. אסלאמאבאד חוששת למשל שערב הסעודית מבקשת לחזק את אחיזתה המודיעינית בבלוצ'יסטן הפקיסטנית, בין השאר

באמצעות השקעות כלכליות, כקיש קפיצה להגברת פעילות חתרנית בקרב המיעוט הבלוצ'י בשטחה של איראן.¹⁴ בהקשר זה האשימה איראן בצעד נדיר את ערב הסעודית בכך שתמכה במבצעי הפיגועים בתחומה, שאירעו בסמוך לנמל חובר (דצמבר 2018) ובחבל סיסטן-בלוצ'יסטן (פברואר 2019). בדצמבר 2016 פרסם מכון חשיבה סעודי מחקר על הבלוצ'ים שממנו משתמעת תמיכה במאבקם נגד המשטר בטהראן, ובמיוחד נגד הנמל הנבנה בסיוע הודי בצ'בהאר.¹⁵

שליחת הכוחות הפקיסטניים לממלכה סיימה תקופה צוננת ביחסי שתי המדינות, שנרשמה מאז שממשלת פקיסטן התנגדה ב-2015 להצטרפות כוחות צבא פקיסטניים למלחמה בתימן, מחשש כי לחימה נגד החות'ים השיעים בתימן תפגע במרקם העדתי העדין בפקיסטן (אשר גם בצבאה שיעים רבים) וביחסייה עם שכנתה איראן.¹⁶ המתנגד, אולי הנחרץ ביותר, למעורבות פקיסטנית במלחמה בתימן היה ראש הממשלה חאן, בהיותו באופוזיציה. פקיסטן אף נותרה "ניטרלית" בסכסוך שבין קטר לכמה משכנותיה, גם כדי לא לסגור את הדלת לסיוע כלכלי קטרי.

סיכום

לאור תמיכתה בפקיסטן ובשל משקלה הדתי כ"שומרת המקומות הקדושים לאסלאם" נהנית ערב הסעודית מתמיכת אזורי פקיסטן במידה הרבה ביותר מבין כל המדינות המוסלמיות.¹⁷ נוואף עובייד, שניהן בשורת תפקידים בכירים בממלכה, תיאר את היחסים בין המדינות כך: "אנו מעניקים כסף... אין תיעוד, אך יש הבנה משתמעת שבכל התחומים, במיוחד בתחום הביטחוני-צבאי, פקיסטן תעמוד לצידנו".¹⁸

ערב הסעודית ופקיסטן צפויות להישאר בעלות ברית קרובות והן יעשו מאמצים כדי להישאר מעורבות זו בענייניה של זו. לראיה, שתיהן מעניקות משקל רב להכלת המשברים ביניהן ולמניעת פגיעה מהותית במערכת היחסים האסטרטגית ביניהן בשל אי-הסכמות. משוואת היחסים בין שתי המדינות צפויה להמשיך להתבסס על הגורמים הבאים:

במישור הכלכלי – פקיסטן מסתמכת על סיוע כלכלי סעודי רב לאורך השנים. ערב הסעודית צפויה להעמיק את המעורבות הכלכלית בפקיסטן כדי לנסות לבצר את התלות הפקיסטנית בה. על הפרק הרחבת הקשרים הכלכליים ולחץ סעודי על פקיסטן לאמץ עמדה תקיפה יותר מול איראן.

במישור הביטחוני – בתמורה לסיוע הכלכלי הסעודי מעניקה פקיסטן סיוע ביטחוני לממלכה. פקיסטן הראתה נכונות לאורך השנים למעורבות צבאית ישירה בערב הסעודית בהיקפים גדולים ולמטרות שונות.

במישור האסטרטגי – התקדמות איראנית לעבר יכולת גרעין צבאי תעמיד במבחן את היחסים הקרובים בין המדינות ואת האפשרות לפירעון ה"השקעה" הסעודית בתשורה גרעינית פקיסטנית "מן המדף".

בשל החשש מכוחה האזורי של איראן והספקות באשר לאיתנות המשענת האמריקאית, ריאד צפויה להעמיק את קשריה עם פקיסטן ובתרחיש קיצון – לבקש "לפדות את הצ'ק" האסטרטגי, ולקבל תמורה הולמת בראייתה להשקעתה הכלכלית לאורך השנים בפקיסטן. במקביל, המשך המתחות בין ארצות הברית לפקיסטן עלול גם הוא לקרב בין ריאד לאסלאמאבאד, גם במישור הביטחוני. לכך עלולות להיות השלכות על ישראל, בראש ובראשונה בכל הנוגע לתפוצת אמצעי לחימה, בהם טילי קרקע-קרקע ואף גרעין.

הערות

- 1 בינואר 2016, בעת ביקור קודם בפקיסטן, חתם מוחמד בן סלמאן על הסכם לשיתוף פעולה ביטחוני בין המדינות. לא נמסרו כל פרטים על אופיו ותכולתו של ההסכם, שנחתם שבוע לאחר תקיפת השגרירות הסעודית בטהראן.
- 2 Drazen Jorgic, Asif Shahzad, "Saudi crown prince begins Asia tour with \$20 billion Pakistan investment pledge", Reuters, February 19, 2019.
- 3 ויקיליקס, 2010, https://wikileaks.org/plusd/cables/07RIYADH2320_a.html.
- 4 גוף בן 38 מדינות שנוסד ב-1989 ונועד לטפל במימון טרור והלבנת כספים (ישראל חברה מלאה בו מדצמבר 2018).
- 5 ביוני 2018 פקיסטן הוכנסה לבסוף ל"רשימה האפורה" של מדינות משום שלא פעלה כראוי נגד מימון טרור והלבנת כספים.
- 6 למרות שהתחייב לא לצאת את המדינה בשלושת החודשים הראשונים לתפקידו, ולמרות שהוזמן קודם לכן על ידי נשיא איראן, רוחאני.
- 7 Asif Shahzad, "Imran Khan leaves for Saudi conference saying Pakistan 'desperate' for loans", Reuters, October 22, 2018.
- 8 "Saudi-Pak ties: One of the closest relationship in the world", *Arab News*, February 17, 2019.
- 9 "10,000 Saudi soldiers being trained in Pakistan", *Middle East Monitor*, February 19, 2018.
- 10 היקף הכוח הפקיסטני בממלכה וייעודו נמצא תחת מעטה חשאיות ונחשף במשורה כתוצאה מלחץ פרלמנטרי על הממשלה באסלאמאבאד. בדיון בפרלמנט בנושא בפברואר 2018 אמר שר ההגנה הפקיסטני כי "אינו יכול לומר היכן מוצבים החיילים הפקיסטנים בערב הסעודית":
- 11 Nadir Guramani, "Govt refuses to divulge 'operational details' of Pakistani troops' deployment to Saudi Arabia", *Down (Pakistan)*, February 19, 2018.
- 12 חיל האוויר הסעודי, למשל, מתוחזק לאורך השנים במידה רבה על ידי יועצים וקבלנים אמריקאים (מערך F15) ובריטים (מערך הטורנדו).
- 12 גם לוב של קדאפי העניקה סיוע כלכלי לפקיסטן לשם פיתוח תוכנית הגרעין שלה.
- 13 השתיים כנראה חתמו על הסכם ברוח זו בעת ביקורו של עבדאללה בפקיסטן ב-2003, בהיותו יורש עצר.

- 14 מיעוט אתני, ברובו סוני, המצוי משני צידי הגבול האיראני-פקיסטני, ובמספרים נמוכים יותר גם בערב הסעודית. ארגון הטרור הבלוצ'י הבולט שפעל בשטחה של איראן היה ג'נדאללה, שהחל לפעול ב-2003. לאור הצלחת האיראנים לפגוע בהנהגת ג'נדאללה החל לפעול באיראן ב-2011 ארגון בשם 'חרכת אנצאר איראן'. ב-2013 הודיע הארגון על איחוד עם קבוצה בלוצ'ית בשם 'חזב אל-פרקאן', וייסוד 'חרכת אנצאר אל-פרקאן'. ראו גם: אריאל קוך, "אל-קאעדה בבלוצ'סתאן והקשר למלחמה בסוריה", מרכז משה דיין, 7 בנובמבר 2018, <https://dayan.org/he/content/5181>
- 15 Mohammed Hassan Husseinbor, "Chabahar and Gwadar Agreements and Rivalry among Competitors in Baluchistan Region," *Journal for Iranian Studies*, Vol. 1, issue 1, December 2016, <https://rasanah-iiis.org/english/wp-content/uploads/sites/2/2017/05/Chabahar-and-Gwadar-Agreements-and-Rivalry-among-Competitors-in-Baluchistan-Region.pdf>
- 16 התנגדות פקיסטנית זו באה למרות שבראש ממשלת פקיסטן עמד נוואז שריף, שקשריו עם משפחת המלוכה הסעודית הדוקים והוא אף מצא מקלט בממלכה לאחר ההפיכה הצבאית בפקיסטן ב-1999.
- 17 מסקר מהימן אחרון שנערך על ידי מכון פיו ב-2013 עולה כי 95 אחוזים מאזרחי פקיסטן הביעו עמדות חיוביות כלפי ריאה:
- "Saudi Arabia's Image Falter among Middle East Neighbors", Pew Research Center, October 17, 2013.
- 18 Christopher Clary and Mara E. Karlin, "The Pak-Saudi Nuke, and How to Stop It", *American Interest*, Vol. 7, No. 6, June 2012.